

קבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע

אוראל שטראוס שיעור ב'

לע"נ א"מ איתן בן יעקב הכ"מ
שקבלת עול מלכות שמים בקריאת שמע ערב ובוקר
היתה מעמודי היסוד שבחינו

קריאת שמע מצווה מיוחדת

אומרת הגמרא במסכת סוכה (מ"ב ע"א):

תנו רבנן: קטן היודע לנענע חייב בלולב... יודע לדבר אביו מלמדו תורה וקריאת שמע... קריאת שמע מאי היא? פסוק ראשון.

כלומר, ברגע שהקטן מתחיל לדבר – אביו צריך ללמדו, חוץ מתורה, פסוק ראשון של קריאת שמע. את חשיבות לימוד התורה אנו מבינים, היא עיקר חינוך ומהותנו, בשבילה נברא העולם, אבל "שמע ישראל"? למה? הרי הקטן אינו בגיל חינוך לקיום מצוות, ולמה דווקא פסוק ראשון של קריאת שמע? מה החשיבות המיוחדת שיש בקריאת שמע? בפרשת שופטים מתואר תהליך היציאה של בני ישראל למלחמה. באחד השלבים, אומרת התורה (דברים כ, ב-ג):

וַיִּגַּשׁ הַכֹּהֵן וַדְּבַר אֶל הָעָם. וַאֲמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתֶם קְרַבִּים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה
עַל אֵיבֵיכֶם.

רש"י על המילים 'שמע ישראל' מפרש: "אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע בלבד, כדאי אתם שיושיע אתכם". כלומר, מכל המצוות והזכויות אשר אפשר שיהיו בידכם שבזכותם הקב"ה יושיע אתכם, מספיקה זכות אחד בלבד – מצוות קריאת שמע.

מדוע? איך יתכן שמצוות קריאת שמע גוברת על מצוות אחרות? הרי "תורה מגנא ומצלא", אם כן, מדוע דווקא קריאת שמע? משני מקורות אלו ניכר שקריאת שמע הינה מצווה מיוחדת, מה פשר הדבר? מה מהותה של קריאת שמע?

מצוות קריאת שמע מהותה קבלת עול מלכות שמים

נאמר בגמרא בברכות (ט"ז ע"א):

מעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה. אמרו לו תלמידיו: למדתנו רבנו שחתן פטור מקריאת שמע! אמר להם: איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת!

רבן גמליאל הוא זה שלימד את תלמידיו שחתן פטור מקריאת שמע, אבל הוא בעצמו לא מוכן לבטל קריאת שמע אפילו לא לרגע אחד! ונימוקו - קבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע.

למדנו מגמרא זו שמהות והגדרת מצוות קריאת שמע לפי רבן גמליאל היא קבלת עול מלכות שמים, זו כוונתה וזו מהותה.

ועדיין יש להבין, ודאי שלכל מצוה יש את הרעיון שעומד מאחוריה, לדוגמה: הודיה במצוות ביכורים, צדקה וחסד שבין אדם לחבירו וכו', מה נשתנתה קריאת שמע, שאמנם מהותה קבלת עול מלכות שמים, דהיינו לקבל את עולו של הקב"ה, לציית לתורתו והדרכתו, משאר מצוות שרבן גמליאל כל כך נחרץ לקיימה גם בהיותו פטור! לכאורה כל מצווה שרבן גמליאל מקיים כוללת בתוכה, בעצם קיומה, קבלת עול מלכות שמים! איזו מהות מיוחדת יש בקבלה נפרדת ומיוחדת של עול מלכות שמים?

הרמב"ם כותב בהלכות קריאת שמע (פ"ב ה"א):

קורא את שמע, ולא כיון לבו לפסוק ראשון שהוא 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד' - לא יצא ידי חובתו. והשאר - אם לא כיון ליבו, יצא.

השולחן ערוך (אורח חיים ס, ה) פוסק כרמב"ם, ואומר שם **המשנה ברורה** (ס"ק יא):

כוונה זו האמורה כאן איננו הכוונה האמורה בסעיף ד', דשם הכוונה הוא לצאת ידי חובת מצוה... מה שאין כן כוונה זו הוא להתבונן ולשום על ליבו מה שהוא אומר, ולכך הוא לעיכובא רק בפסוק ראשון, שיש בו עיקר קבלת עול מלכות שמים ואחדותו יתברך.

כלומר, הכוונה הנצרכת בקריאת הפסוק "שמע ישראל" היא איננה הכוונה שנצרכת, לפי חלק מהדעות, בכל מצווה, שהיא כוונה לשם קיום המצווה. אלא כוונה זו היא עניין בפני עצמו, כוונה לקבל עול מלכות שמים, ואם לא עשה כן - לא יצא ידי חובת מצוות קריאת שמע! ובגלל כוונה מיוחדת זו שבפסוק "שמע ישראל" - מעכבת בפסוק זה הבנת המילים ושימתם על לבו.

בגמרא בברכות (כ' ע"א) נאמר:

נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע... פשיטא: מצוות עשה שהזמן גרמא הוא וכל מצוות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות? מהו דתימא הואיל ואית בה מלכות שמים, קמ"ל.

כלומר, היינו יכולים לחשוב שבגלל שבקריאת שמע יש קבלת עול מלכות שמים, נחייב אפילו את הנשים לקיימה אף שזו מצוות עשה שהזמן גרמא. וצריך להבין למה היינו עלולים לחשוב כך? מה מיוחד בקבלת עול מלכות שמים שהיינו חושבים שבגללה נשים גם חייבות לקרוא קריאת שמע? האם נחייב אשה בסוכה, למרות היותה מצוות עשה שהזמן גרמא, רק משום ש"כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" ענני כבוד או ממש (סוכה י"א ע"ב), מה שונה קבלת עול מלכות שמים מהרעיון שעומד מאחורי כל מצווה ומצווה? לכאורה קבלת עול מלכות שמים פירושה שנקבל עלינו את עולו של הקב"ה, להקשיב לו, לציית לציוויו, מה המהות המיוחדת שבקבלת עול מלכות שמים שיש בכוחה לשנות את כל כללי הפסיקה, כדוגמת פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן?

עוד פוסק השולחן ערוך (אורח חיים סה, ב) :

קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקורין קריאת שמע, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו.

וצריך להבין: וכי למה צריך אדם שכבר יצא ידי חובת מצוות קריאת שמע לקרוא אותה שוב עם חבריו הקוראים כעת? הרי הוא יצא ידי חובת המצווה! האם אדם שהביא ביכורים יביא שוב ביכורים כדי שלא יצטייר ככופר בטובה? למה קבלת עול מלכות שמים שונה וכל כך חשובה שאנו עושים כל שביכולתנו לדאוג לכך שאדם לא יראה כאילו אינו רוצה לקבלה?

הוכחנו מן המקורות לעיל כי למצוות קריאת שמע, ולקבלת עול מלכות שמים שבה, יש מעלה מיוחדת, מעל ומעבר לרעיון הקיים בכל מצווה ומצווה, אך מה היא אותה המעלה?

קבלת עול מלכות שמים, הגדרתה, וכיצד הדבר מתבטא בחיים

אומרת הגמרא בברכות (י"ג ע"א) :

אמר רבי יהושוע בן קרח: למה קדמה פרשת 'שמע' ל'והיה אם שמוע'? כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואח"כ מקבל עליו עול מצוות.

עול מצוות פירושו לכאורה קבלה של החוקים והמשפטים שנתן לנו הקב"ה, ומדוע אנו צריכים לפני כן לקבל על עצמנו עול מלכות שמים? האם אלו שני עולים נפרדים? האם אין פירוש קבלת עול מלכות שמים לקבל את מצוות ה'? מה פשר הפרדה זאת?

נוכל להבין את הדבר בעזרת דבריו הנפלאים של רש"י הירש בתחילת ספר חורב. ראשית הוא מקדים הקדמה בסיסית הגיונית:

פרחי החכמה הם חיי המעשה. אולם כדי שתפריח החכמה את חיי המעשה, אין די בחכמה. מה שקלטת באוצר חכמתך חייב אתה להפנים ולייחס אל עצמך. וידעת היום והשבות אל לבבך - דברי החכמה שאתה קולט בשכלך עליך להחדיר אל לבך, שהוא מקור החלטותיך בחיי המעשה. או אז תהפוך החכמה לתשתית מעשיך - תהפוך למקור החיים.

רש"י הירש משליך את דבריו אלו אל המושג "ה' יתברך". גם אם הבנת שהאלוהות היא יותר מסתם מסקנות פילוסופיות, גם אם גילית את מציאות ה' מתוך פלאי הבריאה, גם אם נחשפת לקב"ה ולנפלאותיו דרך התורה הקדושה והמסופר בה אודותיו, **כל עוד תפסת מושג זה בשכלך בלבד - הוא אינו מפרה את חיי המעשה**. עליך לקבל את ה' בכל לבבך בכל נפשך כאלוהיך, ורק כך תוכל להפרות מתוך המושג הזה את המעשים הראויים לו. כך הוא ממשיך ואומר (פרק א סימן ד):

'אנוכי ה' אלוקיך', בוראך, מחוקקך... כל קנייניך הפנימיים והחיצוניים - מידי הם קנויים לך, כל נשימת חיך - מידי היא נתונה. אתה שלי וכל אשר לך שלי הוא. קדש את עצמך להיות כולך שלי, שלי בדיבור ובמעשה, **כלי לעשות את רצוני בכל אשר לך**.

ובהמשך (פרק ב סימן ז):

משימת חיך **בכל מקום ובכל זמן** היא אחת ויחידה: לעבוד את ה' האחד והיחיד בגוף ובנפש, במחשבה וברגש... כולם כאחד שלוחים אליך מאל אחד, והם כלים שניתנו לך על מנת שתגשים את ייעוד חיך: לעבוד בהם את ה' אחד, ה' אלוקיך.

כוונתו של רש"י הירש היא שרק אחרי שנבין, נפנים, נשיב אל ליבנו את העובדה שאותה קלטנו וזיקקנו בשכלנו שהקב"ה הוא בוראנו, מחוקקנו, הכל שלו והכל ממנו ואנחנו עבדיו, רק לאחריה נוכל לבצע את משימת חיינו ולהפרות ידיעה זו בחיי מעשה, ובכך לעבוד את ה', שהוא אלוהינו!

קבלת עול מלכות שמים אינה רק הבנה שכלית מחקרית של קיומו של בורא עולם וקבלת עול מצוותיו, כי אם דרך חיים שלימה. אדם שחדור בכל מהותו ביעודו שהוא המלכת ה' על כל פרט בחייו, בכל רגע ורגע מחייו ובכל מקום בעולם שמסביבו. אדם שרואה את משימת חייו שלו ושל העולם סביבו כאחת ויחידה והיא המלכת ה'.

וכך מסביר **ספר החינוך** (מצוה ת"ז) את המצווה שנצטוונו בפסוק "שמע ישראל":

שנצטוונו להאמין כי ה' יתברך הוא הפועל כל המציאות אדון הכל אחד בלי שום שיתוף, שנאמר 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד'. וזו מצוות עשה היא, אינה הגדה, אבל פירוש 'שמע' כלומר קבל ממני דבר זה **ודעהו והאמן בו** כי ה' הוא אלוהינו אחד הוא. והראיה שזו מצוות עשה, אמרם ז"ל תמיד במדרשים על מנת לייחד שמו, כדי לקבל עליו מלכות שמים, כלומר ההודאה בייחוד והאמונה.

מצוה זו אינה כוללת את קבלת המצוות כי אם את הידיעה והחיים באמונה בקב"ה כיחיד. המצווה כוללת, כלשון ספר החינוך, קבלה, דעה ואמונה. האדם צריך להיות חדור בכל מהותו בהיות ה' אחד יחיד ומיוחד. לחיות תודעה זו בפני עצמה.

אחר כך, בשלב שני, כותב החינוך "ועובר על זה ואינו מאמין ביחודו ברוך הוא ביטל עשה זה וגם כל שאר מצוות התורה שכולם תלויות באמונת אלוהותו ויחודו". החינוך תולה את כל המצוות שבתורה במצווה זו, מצוות האמונה באלהותו ואחדותו של הקב"ה, כי זהו העיקר, זהו הבסיס לכל עבודתנו אותו יתברך - קודם כל להאמין בו ולקבל על עצמנו את עול מלכותו, ואחר כך, כפועל יוצא, קבלת מצוותיו.

פסוק שמע ישראל כקבלת עול מלכות שמים

עדיין צריך להבין כיצד פסוק "שמע ישראל" מהווה קבלת עול **מלכות** שמים? הרי בפסוק זה לא מוזכרת מלוכה כלל:

מסביר **המהר"ל מפראג** בספרו גור אריה (במדבר כח, טו) כי המשנה למלך נקרא כך משלשון שני, שני למלך. המלך הוא אחד. "כמעט שכב אחד העם" (בראשית כו, י) שם רש"י מפרש: "המיוחד בעם זה המלך". אין שני מלכים. כך גם טענה הלבנה "אין שני מלכים משתמשים בכתר אחד" (חולין ס' ע"ב). בכך שאנו מקבלים עלינו את ה' אחד, אנו מקבלים עלינו מלכותו היחידאית.

כך הוא כותב:

רק כי אין אחדות אלא למלך שהוא יחיד בעמו ועל ידיו יתקשר הכל להיות כלל אחד... לכך קיימא לן במסכת ראש השנה שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד הוא מלכות שלימה, וזה כי האחדות הוא המלכות, שמאחר שהוא אחד ראוי למלכות.

הלב נמצא באמצע הגוף. פיזית ומנטלית. "ממנו תוצאות חיים". המלך נמשל ללב, כך כתב **הרמב"ם** (הלכות מלכים פ"ג ה"ו):

המלך אסור לשתות דרך שכרות, שנאמר "אל למלכים, שתה יין". אלא יהיה עוסק בתורה ובצורכי ישראל, ביום ובלילה שנאמר "והייתה עימו, וקרא בו כל ימי חייו". וכן לא יהיה שטוף בנשים. אפילו לא הייתה לו אלא אחת - לא יהיה מצוי אצלה תמיד כשאר הטיפשים, שנאמר "אל תיתן לנשים, חילך". **על הסרת ליבו הקפיצה תורה, שנאמר "ולא יסור לבבו" - שליבו, הוא לב כל קהל ישראל.** ולפיכך דיבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם, שנאמר "כל ימי חייו".

המלך הוא לב כל קהל ישראל, מרכז עם ישראל. ביחדנו את הקב"ה בקריאת שמע ובהתבטלותנו אליו בזה עצמו אנו ממליכים אותו.

אחד מתפקידי המלך, ואולי החשוב שבהם, הוא ללכד ולאחד את העם סביבו. וכך כתב הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות (פרק י"א) שאחד מתפקידי המלך הוא "מקבץ נדחי ישראל", כלומר אין מלך ראוי להיות מלך כאשר הוא אינו אחד ומאחד את הממלכה סביבו. רק כשנמצא לבדו, כאשר הוא השולט היחיד, מקבל הוא משמעות של מלך. לכך אי אפשר לשני מלכים, כמו שטענה הלבנה, אם יש שניים אין כאן אחדות. ולכן בפסוק "שמע ישראל", שמבטא את ייחוד ה' במילים "ה' אחד", ממליכים אנו את הקב"ה עלינו בכך שאנו מכריזים שהוא אחד, יחיד ושולט לבדו על כל העולם, ובזאת מתבטאת מלכותו עלינו - באחדותו.

כך גם בפסוק בדברים (לג, ה): "וַיְהִי בִישְׂרוֹן מֶלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רְאִשֵׁי עַם יִחַד שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל". מסביר **רש"י**: "ד"א בהתאסף בהתאסף יחד באגודה אחת ושלוש ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם".

מסביר שם מהר"ל בפירושו גור אריה שוב את אותו עיקרון שמלכות תלויה באחדות:

באגודה אחת הוא מלכם. וזהו מפני כי המלכות היא האחדות, ולפיכך נקרא קריאת שמע קבלת מלכות שמים, אמרו בראש השנה שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד זהו מלכות שלימה, לפיכך כאשר ישראל באגודה אחת מלכותו עליהם, וכאשר נחלקים ואין כאן אחדות מלכותו דהוא אחדות אינו עליהן.

כלומר, רואים אנו כי גם האחדות בינינו משפיעה בצורה מכרעת על מלוכת ה'. מלוכת ה' מתבטאת בהיותו יחידו של עולם שהכל מתאחד סביבו. אם אנו מפורדים ולא מצליחים להתלכד יחד, משהו חסר במלכותו. כאשר עם ישראל, העדות המרכזית לאחדות ה' בעולם, שהוא היחידי, והוא השולט על כולם, לא נמצאים באגודה אחת, אלא מפולגים ומחולקים, אין כאן אחדות וממילא אין אנו ממליכים את הקב"ה. הרי בהמלכת הקב"ה עלינו בקריאת שמע אנו מעידים שהקב"ה בעצמו ולבדו יצר את כל הבריאה, וכל הבריות כולם נשלטים על ידו, ואם העם הנבחר, לא יעיד עדות זאת ביחד, כבריאה אחת, חסרה כאן המשמעות של מלך אחד ויחיד על בריאה שלמה. אם אנו נותנים לכל מיני דברים קטנים או גדולים להפריד בינינו סימן שאין הקב"ה מרכזו היחידי של חיינו. כי כאשר כולנו ממליכים את הקב"ה עלינו ומקבלים את מלכותו היחידה על כל פרט ופרט בחיינו, החיים של כל אחד ואחד מאיתנו מתנהלים על פי אותם ערכים, על פי אותו מוסר, הקב"ה ותורתו הם המנחים את חיינו, ובמצב כזה לא שייך שנחיה במחלוקות ובהתפלגות.

קבלת עול מלכות שמים במעמד הר סיני

משהבנו את חשיבות קבלת עול מלכות שמים נבין מדוע איתה פותח הקב"ה את התגלותו לעם ישראל במעמד הר סיני.

אומר הרמב"ן (שמות כ, ב) בפירושו על הדיבר הראשון מעשרת הדברות, "אנכי ה' אלוקיך":

הדיבור הזה מצוות עשה, אמר אנכי ה', יורה ויצווה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה', והוא אלוהים להם, כלומר הוה, קדמון. מאיתו היה הכל בחפץ וביכולת, והוא אלוהים להם, שחייבים לעבוד אותו... וזו המצווה תיקרא בדברי רבותינו 'קבלת מלכות שמים', כי המילות האלה אשר הזכרתי הם במלך נגד העם.

מסביר הרמב"ן, כי דיבר זה הינו מצווה. הקב"ה מצווה תחילה את עם ישראל להאמין בו, ורק אחר כך לקבל עליהם את שאר ציווי, והוא מגדיר מצווה זו "קבלת עול מלכות שמים", כמו שראינו בספר החינוך לעיל (מצווה תיז).

את אותו עניין מבאר גם הרש"ר הירש על אותו פסוק:

אם אין דיבור זה מתפרש כהיגד אלא כמצוות עשה¹, הרי אין הוא קובע עובדה שבמציאות, אלא כך הוא אומר: מצוה עליך לקבל אותי, ה', כאלוהיך. בכך מניח

¹ ישנה מחלוקת ראשונים בין הרמב"ם לבין בעל הלכות גדולות האם "אנכי ה' אלוקיך" מהווה הקדמה לשאר הדברות, כלומר מכיוון שהוצאתיך קבל את מצוותי שאצווה אותך מעכשיו, או שפסוק זה מהווה מצוה בפני עצמה והיא קבלת מלכותו. לדעת הרמב"ם "אנכי ה' אלוקיך" הינה מצוות עשה, ואף הוא

הדיבור הזה את הבסיס לכל יחסנו אל ה', והיא המצווה שחז"ל כינו אותה בשם 'קבלת עול מלכות שמים'... שה' האחד והיחיד, אלוהי האמת, הוא אלי, שהוא ברא אותי ויצר אותי... ועדיין הוא יוצרי ומעצבי, נוצרי, מדריכי ומנהלי.

רש"י הירש מסביר שפסוק זה מהווה מצווה עצמאית, וכדבריו לעיל, בספר חורב, מסביר גם פה, שמצווה זו מהותה היא לקבל את הקב"ה בצורה מוחלטת, מלאה על כל תחום בחיי. להיות חדור בתודעה זו ושכל פועלי יהיה חיים כאלה שמונהגים על ידו וממלאים רצונו. לפיכך, כשם שקבלת עול מלכות שמים שבפרשת "שמע ישראל" קודמת לקבלת עול מצוות שבפרשת "והיה אם שמוע", כך קודמות שתי דברות הראשונות ליתר הדברות. כך ניתן להסביר בעזרת הכלי יקר (שם). **הכלי יקר** שואל שאלה אחרת:

ולפי זה הדבר צריך ביאור למה נאמרו דווקא שני דיברת אלו ('אנוכי וילא יהיה לך') בלשון מדבר בעדו?

שואל הכלי יקר, מדוע שני הדיברות הראשונות אמורות בגוף מדבר, שהקב"ה פונה אלינו בעצמו, ואילו שאר הדיברות אמורות בגוף נסתר?
ממשיך ועונה:

מדריך העולם שאחר שהאדם רואה פני המלך ומכירו ויודעו מאז הוא מקבלו למלך ואחר שקיבל עליו עול מלכותו ראוי לקבל מצוותיו... כך הוצרך הקב"ה לדבר תחילה בנוכח 'אנוכי ה' אלוהיך' להיכנס בברית קבלת אלוהותו כי עין בעין יראו את ה' קדושו ואחר קבלת אלוהותו ראוי לשמוע גם אל שלוחו אשר יבוא בשמו.

כלומר, לפני שאנו מקבלים עלינו את מצוותיו של הקב"ה, עלינו תחילה להכיר בו ובגדולתו ולהמליכו עלינו, כי כך דרך העולם, כמו שתחילה אנו מכירים בשלטון המדינה, ורק אחר כך מקבלים עלינו את חוקיו ומשפטיו, כך גם כלפי הקב"ה. ולכן פתח הקב"ה בציווי "אנכי ה' אלוהיך" ו"ולא יהיה לך" ואחר כך ציווה על שאר המצוות.

מצוות קריאת שמע וקבלת עול מלכות שמים כהקדמה לקבלת עול מצוות

מונה אותה כמצווה הראשונה שבתרי"ג מצוות ומבסס דבריו על פי הגמרא בסוף מסכת מכות (כ"ג ע"ב): "אמר רב המנונא מאי קרא 'תורה צוה לנו משה מורשה'; 'תורה' בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי 'אנוכי וילא יהיה לך' מפי הגבורה שמענוס". ולעומתו, לדעת הבעל הלכות גדולות, הדיבר 'אנוכי ה' אלוהיך' אינו נכלל במניין תרי"ג מצוות, ורמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות לרמב"ם (מצוות עשה א'), מבסס דבריו של בעל ההלכות גדולות על פי המכילתא (שמות כ, ב): "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. למה נאמר? לפי שנאמר 'אנוכי ה' אלוהיך'. משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה. אמרו לו עבדיו: גזור עליהם גזרות! אמר להם: כשיקבלו את מלכותי - אגזור עליהם; שאם מלכותי לא יקבלו - גזרותי לא יקבלו. כך אמר המקום לישראל: 'אנוכי ה' אלוהיך... לא יהיה לך'. אני הוא שקבלתם מלכותי במצרים? אמרו לו: כן. וכשם שקבלתם מלכותי - קבלו גזרותי: 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני'".

לאחר שהגדרנו את מצוות קבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע, והבנו את מעלתה וחשיבותה, נוכל עתה לענות על השאלות שהעלנו בהתחלה.

המהר"ל בספרו נתיבות עולם (נתיב אהבת הריע א) אומר כך :

בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא 'שמע ישראל וגו'... ופירוש מדרש זה כי מאן דאמר 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד' כלל גדול, רצה לומר פסוק שמע ישראל על ידי מצווה זאת הוא הדבוק בו יתברך לגמרי ובפרט בתיבת אחד... ולכך 'שמע ישראל' הוא כלל גדול בתורה, ושאר המצוות אינם רק פירוש באיזה ענין יהיה לאדם הדביקות הגמור, וזה כאשר הוא שומר התורה וכל המצוות הם הכנה אל הדבוק הזה, ובמצוות שמע ישראל הוא עצם הדבוק הזה.

המהר"ל מסביר כי מצוות קריאת שמע שונה משאר המצוות, משמעותה היא הדיבוק לגמרי בקב"ה, באהבה אותו בכל לבבנו ובכל נפשנו, ואילו שאר המצוות משמעותן איך ובאיזה אופן אנו נדבקים בו, דהיינו היישום של דבקות זו שמבטאת מצוות קריאת שמע, ולכן שאר המצוות תלויות בה, כמו שהזכרנו בספר החינוך במצווה תי"ז.

ולפיכך יוסבר מדוע קדמה פרשת "שמע" ל"והיה אם שמוע", משום שתחילה עלינו לקבל עול מלכותו של הקב"ה, מתוך הכרה בו, ורק אחר כך לקבל עלינו מצוותיו. שהרי בקבלת עול מלכות שמים אנו קודם כל דבקים בקב"ה לגמרי, ובכך מכינים את עצמנו למצוות, שיקבעו לנו באיזה עניין נדבק אליו. ולכן עלינו קודם כל לקבל על עצמינו עול מלכות שמים, בדביקות שלמה, ורק אחר כך לקבל על עצמנו עול מצוותיו של הקב"ה ולקיימן.

מאותה הסיבה נוכל להבין גם מה שהתכוונה הגמרא בסוכה שקטן היודע לדבר אביו מלמדו פסוק ראשון של קריאת שמע. קודם שהקטן יתחיל לקיים מצוות כאלו ואחרות, בין אם מחוייב בהן מגיל חינוך ובין אם סתם להרגיל אותו ולהכניסו אל עולם ההלכה, אביו צריך ללמדו את המצווה הקודמת לכל המצוות הללו, שהיא קבלת עול מלכות שמים, שעליה מושתתות שאר המצוות שאותן יקיים במהלך חייו, כפי שהסברנו, ולכן צריך הוא להחדיר לבנו את המצווה הכל כך בסיסית הזאת, כבר בגיל קטן, כדי שאכן קבלת עול מלכותו יתברך היא תהיה הבסיס לחייו.

כוונת פסוק ראשון שבקריאת שמע מעכבת

קצת נבין את הכוונה המיוחדת והמעכבת שבקריאת שמע. מלבד הכוונה הרגילה לקיום המצווה, כמו בכל מצווה, יש בקריאת שמע קבלת עול מלכות שמים שהיא כוונה החורגת מכוונת מצוה רגילה. כוונה זו היא הבסיס והיסוד לכל קיום מצוות.

כוונה זו איננה כוונה כמו בשאר המצוות שנחלקו אם מעכבת, כוונה זו היא מהות המצווה.

בכל מצוה יש את מעשה המצווה ונלווית אליה כוונה לשם קיום מצוה. מה שאין כן קבלת עול מלכות שמים היא מהותה של קריאת שמע, כפי שבארנו. אין המצווה אמירת הפרשיה ובנוסף לכוון לקבל עול מלכות שמים, אלא קבלת עול מלכות שמים היא מהות והדרך היחידה לקיום המצווה. מבלעדי כוונה זו של קבלת עול מלכות שמים אין כאן שום מעשה מצווה ולכן כוונה זו שונה משאר כוונות ומעכבת את קיום המצווה.

ממילא מובן מדוע היינו חושבים לחייב גם את הנשים במצוות קריאת שמע כמו שאמרה הגמרא (ברכות כ' ע"ב), שהרי יש בה קבלת עול מלכות שמים, כוונה זאת איננה כמו כוונת שאר מצוות שנשים פטורות מהן אלא היא היסוד לכל חיינו הדתיים ומשכך סברה הגמרא וכי נשים אינם חייבות במצווה בסיסית, מהותית וחשובה זו! גם אותן הקב"ה יצר, מחוקק וכו', וגם הן צריכות לחיות את חייהן על פי האמונה ביחוד ה' ובאלהותו, ואכן מן ההיגיון לחייבם במצוות קריאת שמע ולא לפוטרים ככל מצוות עשה שהזמן גרמא. ולכך היתה המשנה צריכה לכתוב במיוחד פטור זה במצווה חריגה ויסודית זאת של קבלת עול מלכות שמים.²

נוכל גם להבין מדוע לא הסכים רבן גמליאל לבטל ממנו קבלת עול מלכות שמים אפילו שמבחינה הלכתית היה פטור ממצוות קריאת שמע, שהרי מצווה זו כמו שראינו אינה כמו שאר מצוות שמאחוריהן עומד איזשהו רעיון, אלא אותו רעיון העומד מאחורי מצוות קריאת שמע, שהוא קבלת עול מלכות שמים, הוא הבסיס לכל מהות חייו של האדם, שמנחה אותו באיזה אופן יחיה את חייו, ומי הוא השולט עליו. ולכן הרגיש רבן גמליאל שחייב הוא לקיים מצווה זו, שתבהיר לו מהי דרך החיים בה הוא אמור ללכת ולהחזיר לליבו.³

יחוד ה' ואחדותו

הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות (פ"ז הט"ו) כותב:

² מדוע בכל זאת נשים פטורות מקריאת שמע? מסביר הפני יהושע (ברכות כ' ע"ב) שהירושלמי למד לפטור את הנשים, למרות עול מלכות שמים שבה, מהפסוק "ולמדתם את בניכם", שנאמר בקריאת שמע, ודרשו חז"ל "בניכם ולא בנותיכם". ולמרות זאת הבית יוסף (אורח חיים ע, א) כותב בשם ה"אוחל מועד" שנראה שעדיין יש לחייב את הנשים והעבדים בפסוק ראשון של קריאת שמע, ובשלוש פרשיות לפטורן. וכך הוא פוסק בשולחן ערוך (שם): "נשים ועבדים פטורים מקריאת שמע... ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים", וכותב שם הרמ"א: "ויקראו לפחות פסוק ראשון". שוב, מפני המהות החשובה שבקריאת שמע.

³ כשם שמיד נסביר מדוע אנו כותבים את שמע ישראל על מוזות הפתח הפיזי, כך גם רבן גמליאל בחתונתו, בהקמת ביתו, רוצה "לשים" את קריאת שמע וקבלת עול מלכות שמים על פתח ביתו הרוחני כדי לחבר את ביתו להמלכת ה'.

מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה.

מסביר הרמב"ם שאת מלחמותינו אנו עושים על יחודו של ה', וצריכים אנו לא לפחד, ולא לחשוב על דבר מבלעדי המלחמה אותה אנו עושים על יחודו של הקב"ה, שבידיו גורלנו נתון, ובכוחו לנצח את כל מלחמותינו.

בעזרת דבריו של הרמב"ם נוכל להבין מדוע אמרה התורה לכהן לאמור לפני העם היוצא למלחמה "שמע ישראל", ואת פירוש רש"י שם שהזכרנו. מלחמותינו אלו שאנו נלחמים נעשות הן על יחודו של הקב"ה, לייחד את שמו בעולם, שאנו מאמינים שהוא היחיד, השולט והמולך על כל העולם כולו. אמונה זו רוצים הגויים להשמיד מקרבנו, וכל סיבת שנאתם אלינו היא מתוך אמונתנו שלנו בקב"ה ובתורתו, ועל כן נלחמים הם בנו, ואת מלחמותינו אנו נלחמים להראות באומץ את אמונתנו בעולם, שה' הוא אחד ויחיד, המולך על כל העולם, והכל ממנו וגורלנו נתון בידו. ולכן מי אם לא מצוות קריאת שמע, כמו שראינו, המבטאת בצורה הכי תודעתית את אמונה זו, את אותה אמונה ביחוד ה' יתברך וקבלת מלכותו בעולם שאנו מצהירים בקריאת שמע ערב ובוקר, המתאימה ביותר להעביר מסר זה. ולכן מספיק לאדם שתהיה בידו מצווה זו, המצווה שמחזירה בלבו של האדם את אחדות ה' בעולם ומלכותו על כל העולם, כדי לנצח במלחמה, אותה הוא נלחם על אותו יחוד ה' בעולם.

שאלנו על פסיקת השולחן ערוך לגבי מי שנכנס לבית הכנסת בזמן שהציבור קוראים קריאת שמע, מה יש בקריאת שמע שאדם שכבר יצא ידי חובתה צריך בהזדמנות כזו לקרותה שנית? לא ראינו זאת בשום מצווה אחרת! עתה, הדבר מובן.

הסברנו כי מצווה זו איננה סתם מצווה, אלא מהותה היא דרך חייו של האדם, לחיות את חייו מתוך קבלת הקב"ה כמלך העולם, כאדון הכל, ובפשטות מובן לנו המשך דבריו של השולחן ערוך שם: "שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו", שמצווה כזו יסודית, כזו חשובה, למרות שיצא ידי חובתה, יחזור ויקרא עם הציבור, שלא יראה כמי שאינו רוצה לקבל על עצמו עניין גדול ומרכזי זה של קבלת עול מלכות שמים.

נוכל להעמיק בהבנת הדבר גם על פי דבריו של המהר"ל שראינו לעיל בגור אריה: "...לפיכך כאשר ישראל באגודה אחת מלכותו עליהם, וכאשר נחלקים ואין כאן אחדות מלכותו דהוא אחדות אינו עליהן". עצם המלכת ה' עלינו, היא אחדות, לאחד את הבריאה כולה ככלי לעבודת ה'. קבלת עול מלכות שמים באגודה אחת, עם הציבור שקורא קריאת שמע כעת

היא חלק מהתאחדות והמלכה זו. אם אדם קרא ביחידות קריאת שמע, אמנם יצא ידי חובה, אך חסרה לו אותה אחדות שמתבטאת בקריאה זו, כעת עם הציבור, ולכן יקרא שוב. ואפילו אם הוא עצמו כבר קרא עם הציבור לפני כן, עדיין אם לא יקרא עכשיו עם הציבור שנמצא איתו, הינו פוגם באחדות שלהם וממילא בקבלת עול מלכות שמים שאותה מקבלים כרגע הציבור, משום שאם אינו עמהם חסר כאן באחדות, ולכן יקרא גם במצב כזה שוב קריאת שמע - לקבל את מלכותו של הקב"ה באגודה אחת.

מזוזה ותפילין

כותב רבנו יונה בספרו "שערי תשובה" בשער השלישי המדרגה השנייה:

ומצות תפילין ומצות מזוזה מצות עשה הם. והנן בכלל קבלת עול מלכות שמים, כי על כן נכתבו בפרשת שמע ישראל.

לפי דברינו עד כה, והבנתנו את עומק ומשמעות קבלת עול מלכות שמים ומצוות קריאת שמע, נוכל להבין מדוע כתבה התורה את מצוות מזוזה ותפילין בפרשת "שמע", כמו שאומר רבנו יונה.

נחזור לספר חורב (פרק מ סימן רפט) ונבאר:

פרשת שמע, במזוזה הפתח של מגוריך, מדברת על חובתך: אחדות ה', אהבת ה', ושאיפת התעלות אליו בכל מאודך... פרשת שמע מלמדת אותך את טעם חיי ביתך ומשפחתך ומכוננת את ביתך להיות מקדש ה' ואת כל חייך לרצף של עבודת הבורא.

קבלת עול מלכות שמים כפי שבארנו עניינה שהאדם בכל מרחבי חייו ועל כל חלקיו כגון ביתו, משפחתו ממונו וכו' יהיה עובד ה' ויקבל מלכותו. ולכן על פתח ביתו מקבל עול מלכות שמים בהצהירו שבכל אשר לו, כולל ביתו ומשפחתו, הוא מקבל עליו עול זה. בנוסף לכך, נוכל להבין את מהותה של מצוות תפילין, שגם בהם, כמו במזוזה, כתובה פרשיית "שמע".

כדי להבין זאת, נביא את דברי הרב קוק (עין אי"ה ברכות א, נב):

פעולת התפילין אצלנו היא, שהנהגת השכל והרצון שהם במוח ולב, הם טבעיים ונוטים בטבעם להוציא אל הפועל רק את השלמות הפרטי הנצרך לאדם בחומריותו. אבל התכלית האמיתית היא שתהיה ההנהגה כולה מכוונת אל התכלית המוסרית, שהוא יסוד עבודת ה' יתברך. על כן ניתנו התפילין במקום

המחשבה והרצון לפי המורגש, להטביע שיפעלו הכלים הטבעיים את התכלית המוסרית.

מסביר הרב קוק, שעצם הנחת התפילין במקום המוח, ועל היד כנגד הלב, מעידה על הנהגת הכוח השכלי שלנו שבמוחנו, וכוח הרגש שלנו שבלבנו, שבדרך כלל עוסקים בעניינים החומריים שבעוה"ז, להיות משועבדים אל התכלית המוסרית והרוחנית, יסוד עבודת ה'. דברים דומים אומר הרש"ר הירש בספר חורב (פרק לח סוף סימן רעא):

את התפילין תקשור על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש באמצע מעל לעיניים. כאן באים לידי ביטוי רעיונות שהם יסוד ותמצית ההווה הישראלית: הגוף, הלב והרוח - 'מאודך', 'נפשך', 'לבבך', - עשייתך (היד), רצונך (הלב), חשיבתך (בין עיניך) - הקדש אותם לתעודתם, הווי אומר, לעבודת ה' במעשיך על ידי חיים של ישראל - הנחת תפילין פירושה אפוא: התקדשות לעבודת ה'.

כלומר, את אותה הצהרה שאנו מצהירים בקריאת שמע - אנו עבדי ה'! - אנו מצהירים גם בהנחת התפילין, עם אמצעי פיזי ממשי של הנחת בתי התפילין שבהם כתובות ארבע פרשיות מיוחדות שמבטאות את יחדו ה' בעולם ומלכותו יתברך, וביניהם פרשת "שמע", על המקומות בגופנו שאותם אנו מקדשים להיות באמצעותם עבדי ה' אמיתיים וטהורים. וזהו מה שאנו אומרים כל יום קודם הנחת התפילין:

לְשֵׁם יְחִוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְנִיתִיָּה בְּדַחֲלוֹ וְרַחֲמֵי. לְיַחַד שְׁם י"ה בּו"ה בְּיַחְוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל: הִנְנִי מְכוּן בְּהִנְחַת תְּפִלִּין לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאֵי שְׂצוּנֵי לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין. כְּפִתּוּב בְּתוֹרָתוֹ וּקְשָׁרְתֶם לְאוֹתָ עַל דָּד. וְהָיוּ לְטֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ. וְהֵם אֲרָבַע פְּרָשִׁיּוֹת אֵלוֹ. 'שְׁמַע'. 'וְהָיָה אִם שָׁמַע'. 'קִדְשִׁי'. 'וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ'. שְׁנַיִם בְּהֵם יְחִוּדוֹ וְאַחַדוֹתוֹ תְּבַרַךְ שְׁמוֹ בְּעוֹלָם. וְשֶׁנֶּזְכֵּר נִסִּים וְנִפְלְאוֹת שְׁעָשָׂה עִמָּנוּ בְּהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם. וְאַשֶּׁר לֹא הִכַּח וְהִמְשִׁלָּה בְּעֲלִיּוֹנִים וּבַתְּחַתּוֹנִים לַעֲשׂוֹת בְּהֵם כְּרָצוֹנוֹ: וְצוּנוּ לְהַנִּיחַ עַל הַיָּד לְזָכְרוֹן זְרוּעַ הַנְּטוּיָה. וְשֶׁהִיא נֶגֶד הַלֵּב לְשַׁעֲבַד בְּזָה תְּאֻנֹּת וּמַחְשָׁבוֹת לִבְנוֹ לַעֲבֹדְתוֹ תְּבַרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל הָרֹאשׁ נֶגֶד הַמּוֹחַ. שֶׁהִנְשָׂמָה שְׁבִמְחִי עִם שְׂאָר חוּשֵׁי וְכוחוֹתֵי כָּלֵם וְהָיוּ מְשַׁעֲבָדִים לַעֲבֹדְתוֹ תְּבַרַךְ שְׁמוֹ: וּמְשַׁפֵּעַ מִצְוַת תְּפִלִּין וְתַמְשֵׁף עָלֵי לְהוֹיֹת לִי חַיִּים אֲרָכִים וְשֹׁפֵעַ קֹדֶשׁ וּמַחְשָׁבוֹת קְדוּשׁוֹת. בְּלִי הִרְהוּר חֲטָא וְעוֹן כָּלֵל. וְשֶׁלֹּא יִפְתְּנוּ וְלֹא יִתְגַּרְהוּ בְּנוּ יִצְרַח הָרַע. וְיִנְיַחְנוּ לַעֲבַד אֶת יְהוָה כְּאִשֶּׁר עִם לִבְבָנוּ. וְיֵהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הַנְּחַת תְּפִלִּין לְפָנֶיךָ. כְּאֵלּוֹ קִימְתִיָּה בְּכָל פְּרֻטְיָה וְדִקְדוּקָיָה וְכִנּוּתִיָּה וְתִרְנִיג מִצְוַת הַתְּלוּמִים בְּה. אָמֵן סָלָה.

”פעמיים באהבה שמע אומרים”

נוכל להבין בעזרת הרש”ר הירש בפירושו לפסוק ”שמע ישראל” (דברים ו, ד) מדוע אנו מקיימים מצוות קריאת שמע פעמיים ביום :

הרי זה הפסוק של התודעה היהודית של ייחוד ה'... הרי פסוקים אלו מביאים לתודעתו את תפקיד חייו, את תכלית חינוכו, את מטרת שאיפותיו ברשות היחיד וברשות הרבים, את עקרונות פעילותו ואת יסודות מחשבתו, את קדושת כל חייו בבית ובקהילה, לפיכך חובה עליו לשנן את הפסוקים האלה ערב ובוקר בכל יום תמיד.⁴

הבנו והפנמנו כי פסוק זה הוא היסוד התודעתי של כל יהודי החי את חייו היהודיים, הוא הפסוק שמגדיר את תפקידנו ושאיתנו, ולכן חובה עלינו לשנן את הפסוק הנפלא הזה ערב ובוקר. כמו שכל דבר שקרוב ללבו של האדם, כל דבר שישים את שאיפתו והתעניינותו בו, לא יגוש את האדם רק פעמים בודדות בחייו, אלא ידרוש אותו ללא הרף, ויזכיר לו תזכורות הרבה לאותו דבר אליו הוא שואף, כך גם לעניין הזה, מבינים אנו את תכליתנו ומקור שאיתנו - ולכן פסוק כזה, שמגדיר את אותן שאיפה ותכלית, ברור שנשנן אותו ”כל יום פעמיים באהבה”!

וביותר מסביר הרב קוק (עין אי”ה ברכות ט, שלט) שקבלת עול מלכות שמים יומיומית עושה ”בכל יום ובכל עונה רושם מחודש על לבו של כל איש ישראל הקורא ומקבל עליו עול מלכות שמים, והרושם העבר לא ימלא נפשו בבא עונה חדשה לקריאת שמע”. יש צורך לקבל ולרענן את עול מלכות שמים בכל יום ואי אפשר להסתמך על קבלת העול מהימים שעברו. מדוע האדם נברא כך? מדוע אי אפשר להסתפק בקבלת עול אחת על ימים רבים? ממשיך הרב ומסביר :

⁴ המשך דבריו הנפלאים שם העוסקים בתוכן המילולי של פסוק ”שמע ישראל” : ”ידיעתנו את ה' איננה מבוססת על 'שמיעה' אלא על 'ראיה'... אולם רק פעם אחת נכנס ה' לתוך ההווה הארצי והתגלה שם לעמו, והיה זה בעת מעשה הבריאה של הנחת יסוד ישראל. מכאן ואילך דור לדור יספר על התגלות ה' וציבור יעיד לציבור, ובכוח מסורת הדורות תהיה ההתגלות בסיס בלתי מעורער לכל מחשבותיו ולכל מעשיו של כל איש ישראל לנצח נצחים. מכאן ואילך לא נאמר 'ראה ישראל' אלא 'שמע ישראל'... אותה אחדות ה' מובאת כאן לתשומת ליבנו כאמת יסודית ראשונה לידיעתנו, וכל עצמה איננה אלא שלילה מוחלטת של כל מחשבה וסברה אלילית... כל הניגודים האלה של שמים וארץ, של תבל ויחידים... של כוחות עליונים וכוחות ארציים – בכל הוא מעשה ידי אל אחד... עצם הנהגת ה' היא אחת ויחידה... שכן גם בזמן שהוא לוקה בדיון, הרי הוא נותן בחסד. כי לא רק ה' אלוקינו אחד אלא: ה' אלוקינו ה' אחד, גם במידת אלוקים הרי הוא ה'... ולדעתם (של חז”ל) תוכנו של מאמר 'שמע' הוא 'קבלת עול מלכות שמים': שיעבוד עצמנו וכל עולמנו לשלטונו היחיד של ה'.”

ומפני מה הוחק כזאת בטבע הנפש, שידיעה כל כך מפורסמת, כל כך פשוטה וידועה, תהיה צריכה לחידוש מדי עונה בעונה מעונות הזמן, ושתאבד את כח הכרתה ורישומה בלב כשלא תתחדש?

הוא להורות על כח החידוש והליבוב של האמת, שהוא כאויר לנשימה, כלחם לאוכל ומים לשותה שלא יתישנו לעולם. ולא תאמר הנפש די בהרגלה המרובה, כי אם כל יום שיתחדש, יתחדש רגש של תביעה פנימית, להורות על החידוש המוכרח להיות מתלווה תמיד אל האמת הגמורה שהיא אור עולם הנצחי.

האמת היא תמידית. ללא כל שינוי. ולכן נברא האדם עם צורך לרענן את קבלת העול כדי שתוטמע בו תודעה זאת, ש"אור האמת לא יתיישן לעולם, ולא יזוז ולא יחסר מחיבתו כל ימות עולם".

עתה נסביר למה בוקר וערב דווקא ולא פעמיים אחרות במהלך היום, ולשם זאת נסתכל שוב בספר החינוך (מצווה תכ):

שנצטוונו לקרות בכל יום ערבית ושחרית פסוק אחד מן התורה... וזהו 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד'... משרשי המצווה, שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו וייחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים, כי בהיות האדם בעל חומר נפתה תחת הבלי העולם ונמשך לתאוותיו צריך על כל פנים זיכרון תמידי במלכות שמים לשמרו מן החטא... כי בהיות האדם זוכר בבוקר אחדות השם ומלכותו וכי השגחתו ויכלתו על הכל, ויתן אל ליבו כי עיניו פקוחות על כל דרכיו וכל צעדיו יספור לא יתעלם ממנו דבר מכל דברו, ולא יוכל ממנו להחביא אחת מכל מחשבותיו, הלא יהיה לו למשמר מחשבתו זאת והודאת פיו בדבר הזה כל היום ההוא, ויהיה לו הודאת הלילה בזה גם כן למשמר כל הלילה. ומפני שיסוד המצווה מה שזכרנו, חייבוננו ז"ל בה בכוונת הלב, ואמרו שאם לא כיוון ליבו בה לא יצא ידי חובתו, שאין אדם נזכר בשום דבר אלא אם כן ישים כוונתו בו.

האדם מתחיל את יומו כרגיל, ויום שלם לפניו. ודאי יעשה בו פעולות רבות ושונות, וילך גם בדרכים רבות, ולכן קריאה של הפסוק הזה בפתיחת היום של האדם, היא זו שמגדירה לו לאן יכוון פעולותיו ודרכיו! וכך לא יגיע לטעות ולפעול לא נכון, אלא יהיה מכוון במעשיו. וכך גם בלילה, בחושך, בחוסר הידיעה, הקריאה שקרא בבוקר כבר לא תועיל, ולכן יקרא גם כן בלילה, שידע להישמר גם באפילה.

מבנה פרשיות קריאת שמע

לאור דברינו נבין גם את החיבור שבין פסוק "שמע ישראל" לפסוק "ואהבת". מסביר רש"י הירש (דברים ו, ה):

"ואהבת" הוא מסקנה ישירה של 'ה' אחד': אחדות החיים הנובעת מאחדות ה'... "ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך": בקש את קירבת ה' על ידי שתמסר אליו בכל לבבך ובכל נפשך ובכל רכושך. וכל מחשבותיך והגיונותיך, כל שאיפותיך ורצונך וכל קניינך - הכל יהיה רק אמצעי כדי לזכות בקירבת ה', כדי לקרב את ה' אליך.. קירבת ה' תהא בעיניך המעלה העליונה, המעלה המוחלטת!

לאחר שבפסוק "שמע" מבינים אנו כי חובתנו להודות ולהאמין באחדותו של הקב"ה, ולקבל עלינו עול מלכותו, ובכך לחיות את חייו בכל מהותנו על פי דברים אלו, נקרא את "ואהבת", שתוכנה של פרשייה זו מבטאת את מסקנתנו מפסוק "שמע". עתה נייחד את אהבתנו להיות אהבה יחידה לקב"ה היחיד, ונהיה מוכנים למסור את נפשנו על יחודו, ובכל רכושנו נעבוד אותו יתברך, ונחפש דרכים ואמצעיים שיסייעו לנו להתקרב אליו, שזו תהיה מעלתנו העליונה ביותר - הקרבה והדבקות לקב"ה!

בדרך זו מובן ענין נוסף בקריאת שמע. כותב השולחן ערוך באורח חיים (סא, ג):

בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וכדי להשלים רמ"ח כנגד אבריו של אדם מסיים שליח ציבור 'ה' אלהיכם אמת' וחוזר ואומר בקול רם 'ה' אלהיכם אמת'.

לגבי יחיד, השולחן ערוך שם כותב שיכווין בט"ו ווין שיש באמת ויצב (ויציב ונכוון וקיים וכו'), והרמ"א כתב שיאמר לפני "שמע ישראל" "אל מלך נאמן" להשלים למניין רמ"ח. ולהלכה נפסק שלמנהג הספרדים שיחזור בעצמו ויאמר "ה' אלהיכם אמת", ואילו לדעת האשכנזים יאמר "אל מלך נאמן" כדעת הרמ"א.

המקור למניין רמ"ח תיבות בקריאת שמע מופיע בילקוט שמעוני (משלי תתקלה):

אמר ר' מני: אל תהי מצוות קריאת שמע קלה בעיניך, מפני שיש בה רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים שבאדם, ומהם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמר הקב"ה: אם שמרתם שלי לקרותה כתקנה, אני אשמור שלכם וכו'.

כלומר, ישנו עניין לקרוא רמ"ח תיבות בקריאת שמע, שבה יש רמ"ה, והפוסקים פסקו כיצד להשלים זאת, אך מהי אותה מהות של קריאת שמע עם רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים?

זאת מסביר המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה טז):

ומה שאמר אל תהי מצוות קריאת שמע קלה בעיניך וכו', כלומר כי ה' יתברך ציווה לאדם שיהיה מקבל מלכותו עליו, ובזה שהוא מקבל מלכותו עליו ה' יתברך מלך ואדון אליו ואז הוא האדון ושומר את אשר הוא עבד אליו. ובשביל שצריך שיהיה נכנס לגמרי תחת רשות ה' יתברך ומקבל מלכותו לגמרי עליו, ולכן יש בקריאת שמע רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח איבריו שבזה מקבל האדם מלכותו לגמרי עליו, כאשר יש בקבלת מלכותו יתברך רמ"ח תיבות כנגד איבריו של אדם... ולכן נתן ה' יתברך לאדם מצוות קריאת שמע שהוא קבלת מלכות שמים, שבזה שמקבל האדם עליו מלכות שמים בשביל זה האדם לגמרי תחת ממשלת ה' יתברך בכל אבריו, ובזה ה' יתברך אדון עליו ושומר אותו מכל רע.

לאור דברינו שוב הכל מובן. מסביר המהר"ל שהסוד בזה הוא שאדם צריך לקבל על עצמו עול מלכות שמים, שזו תכליתה של מצוות קריאת שמע, בכל רמ"ח אבריו, בלי שיחסיר שום אבר! שכל אבר יהיה מוכן להתקדש לקב"ה ולהיות כלי בשביל האדם לעבוד את ה' יתברך.

פרשיית ציצית

אומר הרב קוק בעין אי"ה (ברכות ב, ב):

שלמות האדם תלוי, באשר יהיה לו מטרה שכלית נכבדה לכל מגמת פניו ופעולותיו בחיים. והתכלית השכלי העליון הזה כללוהו חכמינו האלהיים באמרם כל מעשיך יהיו לשם שמים... ובהיות לו מטרה שכלית, אז ילכו גם כן רגשי לבבו ושאיפותיו על פי זאת התעודה הנכבדת ועל פי זה יסדר גם כן כל מעשיו לתכלית הנכבד, ואז הוא אדם שלם שכל חלקיו, שכלו, רגשותיו ופעולותיו, כולם הולכים ישר לתכלית שלימות האנושי.

הרב קוק מסביר כי לאדם השלם ישנה מטרה אחת, אליה הוא שואף על פי שכלו ופעולותיו, ומכוון אליה בכל מגמת חייו. מהי אותה התכלית? אותה שאמר הנביא ישעיה "כל מעשיך יהיו לשם שמים" (ישעיה נא, טז).

את תכלית זו, כמו שלמדנו ממאמר זה, אנו מבטאים בקריאת שמע. ראינו כיצד הדבר מתבטא בפרשת "שמע" ובפרשת "והיה אם שמוע", אך טרם התייחסנו לפרשה השלישית המופיעה בקריאת שמע - פרשת ציצית. הגמרא בברכות (י"ג ע"א) אומרת:

פרשת ציצית מפני מה קבעוה בק"ש, אר"י ב"ר חביבא מפני שיש בה ששה דברים : מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצות, מינות, הרהור עבירה והרהור ע"ז.

ממשיך ומסביר הרב קוק :

ועל זה נוסדו אלה הששה דברים שבפרשת ציצית שקבעוה בקריאת שמע להשלים תכלית קבלת עול מלכות שמים. מצות ציצית, מעירה על המטרה הכללית שכל מעשיך יהיו לשם שמים, כמאמרם ז"ל תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכיסא הכבוד וכו'. יציאת מצרים, שפלות הנפש בעבודת משפלת את כל ההרגשות המוסריות, ויציאת מצרים, שהוציאנו ה' ביד חזקה מעבודת לחירות, תרומם בנו רגשות נעלות ונשגבות. כי העבד אין לו בחייו ופעולותיו מטרה לעצמו על כן ישפלו כוחותיו המוסריים, ובן חורין תוכל נפשו להתרומם עד שיגיע אל רוממות התכלית השכלי, שהוא עמודו של עולם. עול מצות, הוא המאשר גם כן את כל הפעולות הפרטיות אל התכלית. הרי כאן שלמות האדם בתכליתו, בשכלו, בהרגשתו, ופעולותיו.

עד כאן היסודות החיוביים שבפרשת ציצית המשלימים את קבלת עול מלכות שמים. כעת עובר הרב לבאר את ההימנעות מעברות שבפרשה המשלימים את קבלת עול מלכות שמים.

ולעומת זה להישמר מכל הפסד בעיקרים אלו שמביאים להשחתה הגמורה, דהיינו ממינות, שמסירה מלב האדם כל מטרה וכל תכלית מוסרי ונעלה. אמנם אף שהכוח הכללי המעיר ומנהיג את כל הכוחות לתכליתם נעקר מן הלב ברשע, לא מפני זה תנוח הנפש כי היא תתנועע בטבעה, ומאחר מטרתה אבדה ממילא תנוע לאין מטרה. והם הרהורי עבירה שאין להם שום מטרה כלל, כי אם כנוד הקנה במים תנוד לקראת כל גירוי חיצון או פנימי. אבל כאשר תקוץ הנפש ותרגיש ריקניות נוראה והתנגדות לעצם טבעה לחיות בלא מטרה, ואחרי שכבר אבדה אור שכלה בהתרחקה מאור האמת, תבקש לה מטרה בורות נשברים שהם יסוד התהוות עבודה זרה, ונאות מאוד שתבוא הפרשה הכוללת כל ערך האדם ושמירתו מהמפסידים המכלים מראש ועד סוף, להיות סמוכה לקבלת עומ"ש.

המפסידים הם מינות, הרהורי עבירה ועבודה זרה.

בדבריו הנפלאים, מסביר הרב קוק כי ששת העניינים הטמונים בפרשת ציצית, משלימים את קבלת עול מלכות שמים שקיבלנו עלינו למעלה בפרשת "שמע". הציצית, שמעידה לנו כסימן על תכליתנו זו שקיבלנו על עצמנו - שכל מעשינו יהיו לשם שמים. זכירת יציאת מצרים, שהפכה אותנו מעבדים שפלים חסרי תכלית, לבני חורין בעלי תכלית אמיתית

לעבוד את הקב"ה. עול מצוות, כמו שהזכרנו בדברי המהר"ל בנתיב אהבת הריע, המצוות הינם המעשה של תכלית זו שהשבנו לליבנו. אזהרה ממינות, שמסירה את לב האדם מתכלית זו שקיבל על עצמו זה עתה, ואף אם המינות הוסרה עלול האדם להגיע להרהורי עבירה, שהאזהרה מהם גם מופיעה בפרשת ציצית, שהרי הם מביאים את האדם לחוסר תכלית ומטרה מאשר התכלית עליו הוא מקבל בקריאת שמע. והמטרה שבסופו של דבר יחפש לעצמו האדם אחרי חיים ללא מטרה עלולה להיות עבודה זרה, ולכן גם עליה אנו מזהרים בפרשה זו. לכן הראוי ביותר שפרשה זו כמו פרשת ציצית, תשלים את קבלת עומ"ש שאנו מקבלים עלינו בחיבורם של שלוש פרשיות נפלאות אלו, בסדר קריאת שמע.

היחס בין קבלת עול מלכות שמים היומית לבין המלכת ה' בראש השנה

ראינו ולמדנו על עניינה של קבלת עול מלכות שמים וכיצד היא מתבטאת במצוות קריאת שמע יום יום, פעמיים ביום. אך עניינה מופיע במועד נוסף מיוחד בחיינו היהודיים, והוא ראש השנה.

אומרת הגמרא במסכת ראש השנה (ט"ז ע"א): "אמרו לפני בראש השנה מלכויות כדי שתמליכוני עליכם". אחת מעבודותינו בראש השנה, אולי העבודה המרכזית, הינה המלכת הקב"ה עלינו.

ואכן, יכולים אנו לראות בסדר התפילה שתיקנו חז"ל לראש השנה, כיצד מתבטאת המשמעות של "מלכויות" ביום זה, כמו שמתאר **השפתי חיים** על המועדים (עמוד קטו, חובת היום - מלכויות):

כאשר שליח ציבור מתכוון לגשת לפני העמוד לתפילת שחרית, הוא פותח בסלסול בחרדת קודש במילת "המלך", שהוא נעשה מפתח לתפילות היום. בתפילת העמידה אנו מקדימים לברכה השלישית בקשה אדירה ליראה נשגבה וגילוי מלכות שמים על ידי העברות ממשלת זדון מן הארץ, ומסיימים את בקשתנו: 'ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך וכו', וחותרים במטבע המיוחד לימי הדין: 'המלך הקדוש'.

בתפילת ראש השנה, מביעים אנו במהלכה בצורה ניכרת ומרכזית את השתוקקותנו למלוכה שלמה של האחד והיחיד - הקב"ה.

הבנו את משמעות קבלת עול מלכותו יתברך עלינו בכל יום ערב ובוקר בקריאת שמע, אך מדוע עלינו להקדיש בנוסף לכך יום שלם, את יום הדין, כדי להמליכו עלינו מעבר להמלכתו בקריאת שמע היומיומית? מה מתחדש ביום זה? מה יש בו ביום זה שאין בקבלת עול מלכות שמים היומיומית?

אומר **השפתי אמת** על המועדים (תרלט):

בראש השנה צריך כל אחד לקבל מלכות שמים על כל השנה כמו שכתוב 'אמרו לפני מלכויות וכו'' ועל זה היום נאמר 'אשר אנכי מצווך היום' ובכל יום צריך להיות כחדשים והיום הוא חדש באמת.

מסביר השפת אמת, אם התורה מצווה אותנו לקבל על עצמנו עול מלכות שמים בכל יום כאילו הדבר חדש עלינו, כמו שהסביר רש"י שם (דברים ו, ו), בטח ובטח שאנו מצווים על כך ביום שהכל חדש באמת! מובן שישנו עניין של חדש בראש השנה, הרי שנה חדשה נכנסת, אך מה שייך בה קבלת עול מלכות שמים?

אומר הרמח"ל בדרך ה' (חלק ד', פרק ח', סימן ד'):

הנה ביום זה הקב"ה דן את כל העולם כולו, ומחדש כל המציאות בבחינת הסיבוב החדש, דהיינו השנה החדשה.

את דברי הרמח"ל מבאר השפתי חיים על המועדים (עמוד קיז, למה היום הראשון של השנה הוא יום הדין):

מדבריו אנו לומדים את שורש הדין ביום זה: בראש השנה הקב"ה מחדש את כל המציאות באופן כזה שלא היה עדיין לעולמים, והוא 'הסיבוב החדש' של השנה החדשה, כעין בריאת העולם במהדורה חדשה... כל הנבראים מקבלים ביום זה תפקידים חדשים מתוך הסיבוב החדש, והם זקוקים לכלים חדשים המותאמים למילוי תפקידים אלה.

לפי הסברו של השפתי חיים, ומאמרנו עד כה, נוכל להבין את מהות קבלת עול מלכות שמים ביום זה. הרי יום זה הינו החידוש של כל השנה כולה! כל הבריאה מתחדשת, ומתוך כך תפקידינו מתחדשים, ומי עומד מעל הכל ומחדש את כל אלה? - הקב"ה, מלך מלכי המלכים, כמו שאומר הרמח"ל בריש מאמר החכמה: "ביום ראש השנה האדון ברוך הוא עומד כביכול בבחינת מלך על עולמו, ועל כן הנה השעה הראויה להתפלל לפניו שיגלה מלכותו". ולכן, ביום זה, יום מיוחד בפני עצמו שבו הקב"ה עומד כמלך על העולם, ברורה לנו עבודתנו - להמליך אותו על העולם, למשך כל השנה כולה! וכך מוסבר מהות קבלת עול מלכות שמים ביום ראש השנה בפני עצמו.

הרש"י הירש בספר חורב (פרק לב סימן רל) מסביר זאת בצורה ברורה:

עליך לתת דעתך לעומקם של הדברים: ה', שהוא אדון הכל, קורא לך כאדונך שתבחן את עצמך אם נהגת בחיידך כעבדו ושתגמור אומר לחיות מעתה כעבדו: תקיעה תרועה, תקיעה בבחינת מלכויות

רש"י הירש מוסיף שלא רק קבלת עול מלכות שמים על תפקידנו בשנה החדשה אלא גם חשבון נפש עד כמה באמת קיבלנו את עול מלכותו בשנה החולפת. ראש השנה, זמן ההתחדשות של האדם בחייו, הוא הזמן הראוי ביותר לעשות חשבון נפש על תפקידנו בעולם - להיות עבדיו של הקב"ה, להיות כלי לעבודתו, שמקבלים על עצמנו את עול מלכותו ולפי קבלה זו מנהלים את חייו. עלינו לבחון עצמנו האם מילאנו כראוי תפקיד זה? האם בצורה הנכונה? ומתוך כך, לאחר שחקרנו את עצמיותנו כיצד פעלה בשנה החולפת, מקבלים אנו על עצמנו בצורה החזקה ביותר את עניין זה - להיות כלים לעבוד את ה' יתברך, מלך העולם, שמלכותו ביום זה הניכרת ביותר במהלך השנה. ועושים זאת בהקדשת יום שלם, יום הדין, להמליך את הקב"ה עלינו באמירת מלכויות ותקיעת שופר.⁵

סיום

ראינו והבנו את מעלתה הייחודית של קבלת עול מלכות שמים, לקבל עלינו את העובדה שאנו עבדי ה' האחד והיחיד, להיות כלים לעבודתו ולנהל את כל אורח חייו על פי תורתו, וראינו כיצד עול מלכות שמים זו מתבטאת בקריאת שמע שאנו קוראים ערב ובוקר. ומתוך כך מבינים אנו את תקנותיהם של חכמינו ז"ל לאורך הדורות, להנחות אותנו לפי ההלכה כיצד לקבל עלינו בצורה המושלמת ביותר את העניין הכל כך חשוב הזה, מקריאה בקול רם פסוק "שמע" עם כיסוי העיניים לעורר הכוונה המתבקשת, דרך הדקדוק באותיותיה של קריאת שמע ועד לאיסור הקריאה מול הערוה.

"וידעת היום והשבות אל לבבך" הוא משפט המפתח, להחדיר אל ליבנו את אשר קלטנו בשכלנו. וכמו שקריאת שמע מטרתה להשיב אל ליבנו את קבלת עול מלכות שמים, כך יהי

⁵ את ההקשר של השופר למלכויות דראש השנה מציינת הגמרא בראש השנה (ט"ז ע"א): "ואמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות מלכויות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה? בשופר". על כך אומר הרב קוק בספר מאורות הראי"ה דרשות לר"ה, דרוש לתקיעת שופר יום א' דר"ה הנ"ל: "והנה קבלת עול מלכותו יתברך היא שיהיה רצון משועבד לרצון קונו ברוך הוא, ולא יעלה על דעתו רצון הפוך מרצונו... אמנם אי אפשר שיהיה זה נגלה מצד חושך הגוף, רק על ידי השופר הצלילים נסים ואור האמת מתגלה, אם כן במה יקובל עלינו עול מלכותו, ובמה יבוא זכרונו לפניו לטובה, רק על ידי השופר... אם כן זמן תקיעת שופר היא עת חפץ להשריש בלבבו הסכם חזק על קיום התורה והמצווה לכל השנה, ודבר זה יסייע שגם כל ימות השנה הקדושה הפנימית מתחזקת". כלומר, ביום כזה, שקבלת עול מלכות שמים נעשית על ידינו בצורה העמוקה ביותר, לקראת שנה מתחדשת, צריכים אנו לקבל זאת מתוך לב חשוך מחיינו הגשמיים במהלך השנה, וקולו של השופר הוא זה שמסיר החושך ביום זה ומאיר ליבנו לקבל עול מלכות שמים בצורה הנקייה ביותר.

רצון שאת הנאמר במאמר זה נדע להשיב את ליבנו, ולקיים את מצוות קבלת עול מלכות שמים שבקריאת שמע בצורה הנכונה כמו שהקב"ה וחז"ל רוצים שנקיים, כי לצערנו קל לדעת בשכל, אך קשה להכניס ללב ולייחס לעצמנו. וכמו שאמר רבי ישראל סלנטר: "כאשר צועק היהודי 'שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד' – ממליך את הקב"ה על הארץ ועל שבעה רקיעים ועל ארבעת רוחות השמים, אבל שוכח הוא להמליכו על עצמו".